

Н.М.Березюк

ОЛЬГА ДМИТРІВНА БАГАЛІЙ - ТАТАРИНОВА -
ІСТОРИК І БІБЛІОГРАФ (1889-1942)

Наше звернення до долі дочки Д.І.Багалія, Ольги Дмитрівни, не випадкове. Воно пояснюється бажанням висвітлити ще одну рису особистості Д.І.Багалія - батька, який мав надзвичайний вплив на формування наукових інтересів дочки. Нас також цікавить зв'язок дочки історика з двома найстарішими книгозбірнями України - Харківською державною науковою бібліотекою ім. В.Г.Короленка і Центральною науковою бібліотекою Харківського університету.

В "Автобіографії" Д.І.Багалій так пише про своїх дітей: "...залишилось двоє дочок. Ольга живе зі мною і науково працює на ниві української історії, друга заміжня в Ростові".

Ольга Багалій народилася 7 жовтня 1889 року. Після закінчення Харківської гімназії, вона разом з сестрою Наталєю у 1914 році закінчила історико-філологічний факультет вищих жіночих курсів у Москві. Д.І.Багалій уважно стежив за успіхами своїх дочок. Певно, Ольга виявила найбільшу прихильність до історичних досліджень. У листі від І.ІІ.1910 р. Дмитро Іванович радить їй обрати темою реферату "Адміністративний устрій Лівобережної Малоросії (Гетьманщина) ХУП-ХУІІІ ст.", накреслює структуру роботи, рекомендує літературу. Листи Дмитра Івановича до дочок, що збереглися в архіві О.Ю.Багалій, розпочинаються зворушливими звертаннями батька: "Дорогі мої курсисточки!", "Милий друже Олечка!", "Моя дитинко!". У листах до дочок присутній оптимізм, бадьорість, юнацьке захоплення роботою, радість за їх успіхи. І майже в кожному листі - університетські новини, то були роки його ректорства.

У 1910 р. у відомому видавництві Ситіна розпочалося видання "Народной энциклопедии научных и прикладных знаний". Восьмий том цієї енциклопедії "Российская история" був написаний Д.І.Багалієм спільно з Д.П.Міллером, В.О.Барвинським та дочками Ольгою і Наталією.

Це були перші кроки в науці дочок Д.І.Багалія. Наступна робота Ольги Багалій "Отношение Н.И.Костомарова к Харькову и Харьковскому университету" була надрукована в журналі "Русская старина" у 1914 р. Тему запропонував, за словами О.Д.Багалій, батько.

У 1922 р. Ольгу Дмитрівну було затверджено аспірантом кафедри історії України ХІНО, вона розпочала викладацьку роботу. Саме в цей час, безперечно під впливом батька, Ольга Дмитрівна визначає тему своєї кандидатської дисертації — "Історія військових поселень на Україні. Початок ХІХ ст." Питання це, до того часу практично не опрацьоване в українській історіографії, на довгі роки стає предметом її наукових досліджень. У 1925 р. нею були вивчені документи Лефортовського архіву, "Архивный реестр Главного штаба е.и.в. по военным поселениям", які дозволили підготувати і видати три нариси, пов'язані з історією Слобідсько-Українських військових поселень. Ольга Дмитрівна розшукала нові, невідомі раніше матеріали про козацько-селянський рух у Зміївському і Вовчанському повітах Харківської губернії. В архіві університету зберігаються робочі варіанти цих нарисів з коректурою Д.І.Багалія.

Цікавим і недослідженим аспектом теми дисертації про військові поселення "новой форме вооруженного мира" (формулювання О.Д.Багалій) стало висвітлення цього питання в західноєвропейській пресі.

У 1927 р. Наркомпрос відряджає Ольгу Дмитрівну до Франції. Відрядження надало їй можливість працювати в архіві Міністерства іноземних справ у Парижі. Наслідком

цієї роботи стала стаття О.Д.Багалій "Французские дипломаты и публицисты о русских и украинских военных поселениях первой половины XIX столетия" (1927).

У 1925 р. відзначалося 100-річчя повстання декабристів. Праці Д.І.Багалія, присвячені генезі декабризму в Україні, стали основою другого напрямку наукової діяльності Ольги Дмитрівни. Її статті "Матеріали до історії декабристського руху на Україні", "Солдатські маси в декабристському рухові", "Таємна агентура на Україні сто років тому", "Учасники повстання Чернігівського полку перед військовим судом у Могильові" та інші, що були надруковані в 1926-1927 рр., істотно доповнювали відомості про політичний процес декабристів, висвітлювали питання про те, як офіцери-декабристи готували солдатські маси до повстання.

Вельми цікавими є статті-персоналії, присвячені декабристам-українцям. Стаття "Справа декабриста І.Ф.Шимкова" написана спільно з Д.І.Багалієм. У ній використані документи слідчої справи випускника Харківського університету Івана Федоровича Шимкова, члена Товариства об'єднаних слов'ян, який здійснював агітацію серед солдатів.

Цей аспект розкрито і в статті "Справа Якова Драгоманова", одного з активних членів товариства. Офіцер Полтавського піхотного полку Яків Якимович Драгоманов належав до відомої родини Драгоманових і був рідним дядьком майбутнього славетного історика і фольклориста Михайла Петровича Драгоманова.

20-30 роки в біографії Ольги Дмитрівни – напружений період. Наукова і педагогічна робота на кафедрі і в науково-дослідному інституті Тараса Шевченка, тяжкий матеріальний стан примушували її багато працювати. У 1922 р. вона керувала кабінетом історії України при ХІНО, створеному з ініціативи Д.І.Багалія при кафедрі історії української культури.

У 1921-1927 рр. Ольга Дмитрівна працювала в Харків-

ському Центральному архіві. У 1932 р., після смерті батька, з ініціативи і за участі Ольги Дмитрівни прецівниками Науково-дослідного інституту історії української культури ім. Д.І.Багалія було підготовлено і опубліковано в журналі "Архів Радянської України" (№ 5) "Самокритичний огляд наукової продукції. З посмертних праць Д.І.Багалія". Це була спроба ретроспективного огляду наукового доробку за 53 роки наукової діяльності, яку здійснив Д.І.Багалій. "Самокритичний огляд...", у якому він "самокритично" (в дусі вимог комуністичної партії) викриває свої ідеологічні і методологічні помилки мав стати основою публічного виступу (каяття) вченого на сесії Академії наук у Харкові в лютому 1932 року. Доля зберігла його від цього приниження, наслідки якого не важко уявити. 9 лютого Д.І.Багалій помер. Із зрозумілих причин Ольга Дмитрівна в статті "Від укладача" не могла дати об'єктивної оцінки тієї величезної моральної трагедії останнього року життя батька, яка читається між рядками "Самокритичного огляду".

Це зробив сам Д.І.Багалій (а можливо і укладач - Ольга Дмитрівна), завершивши огляд вражаючою цитатою з книги М.Скрипника "Національні перетинки" (Х., 1930. - С.45):

"Визнати помилку конче треба. Але цього мало. Від помилок треба ще відмовитись, але й відмовитися ще мало, бо помилку треба і переробити. Але і цього мало - бо треба виявити коріння помилки, але і цього мало, бо треба перевірити себе, чи дана помилка не є у зв'язку з іншими думками, отже треба переглянути увесь свій погляд, треба перевірити в цілому".

У страшних словах: "... але і цього мало", зловісний сенс яких добре розумів старий учений, міститься картина епохи, яка не потребує коментарів.

Д.І.Багалій, на щастя, не став свідком розгорнутої компанії критики його наукової діяльності, його кафедри та інших, створених ним установ. Репресії проти його учнів і соратників, реорганізація і закриття створеного ним інституту, заборона видання підготовлених до друку праць самого вченого, Н.Д.Полонської – Василенко, Оглобіна, О.Д.Багалій, роки забуття, які настали після цього, – все це тяжко переживали його однодумці і, звичайно, Ольга Дмитрівна, яка працювала поряд з батьком майже двадцять років.

Здійснений нами загальний огляд основних робіт О.Д.Багалій, що зберігаються у фонді ЦНБ Харківського національного університету (всього їх виявлено 16), свідчить, що наукові інтереси Ольги Дмитрівни, сформовані під безпосереднім впливом батька, за сприятливих умов могли сформуватися в ґрунтовні дослідження. Але життя розсудило інакше. Подальша доля О.Д.Багалій була пов'язана з історією двох вітчизняних бібліотек, які своїм становленням і розвитком були зобов'язані Д.І.Багалію.

Ця частина його просвітницької діяльності була висвітлена в доповіді "Значення Д.І.Багалія в історії бібліотечної справи", з якою у 1910 році виступив на засіданні Історико-філологічного товариства, присвяченого тридцятиріччю його наукової і педагогічної діяльності, відомий вітчизняний бібліотекознавець К.І.Рубинський.

Останнім часом це питання розглядалося в публікаціях В.О.Ярошик і Т.О.Сосновської, О.П.Щербініної, - І.Р.Козицької.

Особистий листок з обліку кадрів О.Д.Багалій, який зберігся в сімейному архіві, розповів про те, що протягом 1918–1933 років вона працювала також бібліотекарем ХОБ, пізніше в Харківській науковій бібліотеці ім.В.Г.Короленка. На жаль, архів ХДНБ довоєнних років був знищений під

час війни і ми не маємо можливості простежити її діяльність в бібліотеці.

У 1918 р. О.Д.Багалій закінчила в Харкові курси. У графі "спеціальність" вона писала "історик, бібліограф". Важко сказати, чи була О.Д.Багалій дійсно штатним співробітником ХОБ з 1918 року, як зазначено в трудовій книжці.

Її ім'я в списку працівників ХДНБ згадується один раз у 1928-29 рр., як завідувачою відділом "Україніка". Лист директора бібліотеки Чепіги, який Ольга Дмитрівна одержала перед поїздом до Франції, містив крім наукових завдань, також завдання ознайомитися з сучасним станом бібліотечної справи на Заході.

Перебуваючи у відрядженні, Ольга Дмитрівна вивчала діяльність Паризької національної бібліотеки. Відомо, що після повернення в 1928 р. вона виступила з доповіддю про роботу цієї книгозбірні у Всенародній бібліотеці України. Можна припустити, що таку саму доповідь вона робила і в ХДНБ, де очолювала, створений Д.І.Багалієм, відділ "Україніка".

З 1935 р. Ольга Дмитрівна працює в Харківському університеті лаборантом на історичному факультеті і на 0,5 ставки в ЦНБ. З 1939 р. Ольга Дмитрівна Багалій-Татарінова була провідним бібліографом університетської бібліотеки. 13 травня 1941 р. на нараді бібліографічного відділу вона доповідала про відрядження до Москви, де знайомилася з досвідом систематизації історичної літератури в Ленінській бібліотеці і Державній історичній бібліотеці. Ольга Дмитрівна зробила значний внесок у створення одного з найскладніших розділів систематичного каталогу університетської книгозбірні. В ЦНБ Ольга Дмитрівна продовжує наукову роботу. В її планах на 1941 р. передбачалося укладання бібліографічних покажчиків.

У січні 1941 р. громадськість університету, колектив ЦНБ відзначали 25-річчя наукової і бібліотечної ді-

альності українського бібліотекознавця, заступника директора ЦНБ з наукової роботи Н.Я.Фрідьєвої. У статті "25 років науково-бібліотечної роботи" (Соц. Харківщина - 1941. - 17 січ.) О.Д.Багалій дала високу оцінку діяльності Н.Я.Фрідьєвої. Це була її остання публікація.

У серпні 1941 р. Ольга Дмитрівна завершила роботу над кандидатською дисертацією, яка отримала схвальні відгуки видатних учених В.Пічети і М.Нечкіної. Але захистити її вона вже не змогла.

Харківський університет було евакуйовано до Кзил-Орди. Вивезти бібліотеку з майже мільйонним фондом можливості не було. 25 жовтня радянські війська були змушені залишити місто.

Наприкінці 1941 року в платіжних відомостях ЦНБ з'являється прізвище О.Д.Багалій уже на посаді заступника директора з наукової роботи. Директором окупаційна влада призначила Оксану Василівну Линтвареву, яка раніше працювала в бібліотеці ім. М.Салтикова-Щедріна і бібліотеці АН СРСР. Разом з О.Д.Багалій вони очолювали бібліотеку в найтяжчі часи, зуміли зберегти колектив і фонди книгозбірок.

З червня 1942 р. основним організатором "бібліотечної компанії", спрямованої на вилучення культурних цінностей в Україні, був штаб Альфреда Розенберга, рейхсміністра окупованих східних областей. Штабом було видано розпорядження "З приводу очищення книгозбірень". Очищенню від марксистської, більшовицької і єврейської літератури підлягали всі книгозбірні міста. Виконати це завдання спеціальні підрозділи німецької окупаційної влади були неспроможні. Тому влітку 1942 було створено загальноміську комісію на допомогу місцевій групі штабу Розенберга. До її складу входили: І.О.Голоцван - працівник відділу освіти міської управи, проф. К.О.Дубняк, доцент Ю.П.Шевельов,

заст. директора ЦНБ О.Д.Багалій, заст. директора бібліотеки ім. В.Г.Короленка О.М.Кривецька. Документів про роботу цієї комісії не знайдено. З інформації про проведення її засідань, що зберігається в обласному архіві, ясно, що комісія розглядала питання, які вимагали отримання вказівок окупаційної адміністрації. Вилучення літератури здійснювалося і регулярно висвітлювалося в звітах бібліотеки. Більша частина літератури, що була відібрана в бібліотеках, зберігалася окремо як резервний фонд Розенберга, який передбачалося відправити до Німеччини. І хоча фонд ЦНБ у роки окупації постраждав значно менше, ніж фонд ХДНБ, книгозбірня досі відчуває непоправність втрати.

Менше одного року працювала О.Д.Багалій заступником директора університетської бібліотеки в період тимчасової окупації міста. Проте цього було достатньо для того, щоб її ім'я ніколи потім не з'являлося у звітах, довідках, доповідях на урочистих зборах і на довгі десятиріччя було забуте.

Немає сумніву, що професіоналізм, знання мов, ім'я батька дозволили Ользі Дмитрівні в роки окупації бути корисною бібліотеці, допомогти знесиленим від голоду й холоду працівникам зберегти фонд рукописів, рідкісних книг, цінних раритетів, які складають основу її колекції.

Настав час повернути ім'я Ольги Дмитрівни Багалій в історію двох найбільших бібліотек Харкова – ЦНБ і ХДНБ, фахівцям яких необхідно продовжити пошук матеріалів, пов'язаних з її бібліотечною і бібліографічною діяльністю.

ВОНДР



КОРОЛЕНКІВСЬКІ ЧИТАННЯ

Харків 2000

ББК 473 Я43І
ББК 78.3я43І
К68

Короленківські читання: Матеріали наук.-практ.конф.
/Харк.держ. наук. б-ка ім. В.Г.Короленка. - Х., 2000. -
158 с.

У збірнику містяться тези доповідей та повідомлення чергової щорічної регіональної міжвідомчої науково-практичної конференції "Короленківські читання", яка зібрала представників бібліотечної громадськості міста та викладачів Харківської державної академії культури.

Матеріали конференції відображують результати наукової та дослідницької роботи останніх років. Видання стане у пригоді фахівцям бібліотечної справи, воно може бути використане в учбовому процесі при підготовці бібліотекарів.

Укладач Людмила Михайлівна Багрянцева

Редактор С.М.Миценко

Відповідальний за випуск Л.П.Незнамова

профспілки були, є і надалі залишатимуться першими у справі відстоювання прав і захисту інтересів трудових колективів.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- | | | |
|-----------------|---|--------------------------------------------------------------------------------------|
| Л.М.Багрянцева | - | зав.відділом організації науково-дослідної роботи ХДНБ ім.В.Г.Короленка |
| Н.М.Березюк | - | голов.бібліотекар ЦНБ ХНУ ім.В.Н.Каразіна |
| Л.Р.Галук | - | голов.бібліотекар ХДНБ ім.В.Г.Короленка |
| Г.М.Єрофеева | - | голов.бібліотекар ХДНБ ім.В.Г.Короленка |
| О.С.Журавльова | - | провідний бібліограф ЦНБ ім.В.Н.Каразіна |
| Н.І.Капустіна | - | зав.сектором ХДНБ ім.В.Г.Короленка |
| Л.Г.Котляр | - | бібліотекар І категорії ХДНБ ім.В.Г.Короленка |
| О.П.Куніч | - | зав.науково-методичним відділом ХДНБ ім.В.Г.Короленка |
| І.І.Лефтер | - | голов.бібліотекар ХДНБ ім.В.Г.Короленка |
| І.Я.Лосієвський | - | зав.відділом рідкісних видань та рукописів ХДНБ ім.В.Г.Короленка, доктор філол. наук |
| Л.С.Муравйова | - | зав.відділом автоматизації бібліотечних процесів ХДНБ ім.В.Г.Короленка |
| А.М.Перепеча | - | методист ХДНБ ім.В.Г.Короленка |
| О.Г.Пико | - | голов. бібліотекар ХДНБ ім.В.Г.Короленка |
| В.Д.Ракитянська | - | директор ХОУНБ, заслужений працівник культури України |

З М І С Т

О.П.Куніч	Про вивчення потреб публічних бібліотек країни у методичних посібниках ХДНБ ім.В.Г.Короленка (за наслідками соціологічного дослідження)	3
В.Д.Ракитянська	Громадськість і її роль в історії розвитку бібліотечної справи у Харківській області	13
І.М.Руденко	Підготовка бібліотечних працівників у Харківському училищі культури	21
Л.С.Муравйова, О.Г.Пико, І.І.Лефтер	Програмно-апаратний комплекс з обліку читачів ХДНБ ім.В.Г.Короленка	27
Л.Р.Галюк	Робота з відмовленнями – шлях до більш повного задоволення читачьких запитів.	34
Л.М.Багрянцева, А.Л.Шалиганова	Видання з техніки у підсобному фонді ХДНБ: склад та використання	54
А.О.Черевко	Про перший додаток до бібліографічного покажчика "Харьковская государственная научная библиотека им.В.Г.Короленко, 1886–1986 гг."	38
К.Д.Тараманова	До питання про початок української технічної преси: технічні журнали, що видавалися у Харкові у XIX– на початку XX ст.	59
І.Я.Лосієвський	Книги из библиотек императорского дома Романовых в фондах ХГНБ	84
Г.М.Єрофєєва	Бібліотечна політика на Харківщині у 1917–1921 рр.	92
Н.І.Капустіна, А.М.Перепеча	Збірник "Бібліотекознавець Хавкіна Любов Борисівна: харків-	

ський період діяльності" як наслі-	
док наукових пошуків	I05
О.П.Щербініна, В.В.Седих Д.І.Багалій та Харківсь-	
ка громадська бібліотека: каталого-	
знавчий аспект	II3
Н.М.Березька Ольга Дмитрівна Багалій-Татарінова -	
історик і бібліограф (1889-1942) . . .	I25
Т.О.Сосновська, Л.Г.Котляр З історії науково-	
бібліографічного відділу ХДНБ	
ім.В.Г.Короленка (1977-1992)	I33
О.С.Журавльова На шляху до відкритого суспільст-	
ва: твори письменників-членів	
Вільної академії пролетарської	
літератури (ВАПЛІТЕ) у фондах ЦНБ. . .	I43
Г.О.Туркот З досвіду роботи профспілки ХДНБ	I5I
Відомості про авторів	I55

Підписано до друку 19.06.2001 Формат паперу 60 x 84

I/16. 9,8 друк. арк. ІО,7 обл.-вид. арк. Папір для множ.
апаратів. Тираж 30 Замовлення N16

Ксерокс ХДНБ. 61003, Харків-3, пров.Короленка, 18.

4-80